

Izazovi vinske industrije i trendovi na tržištu rada

Sokolić, Danijela

Source / Izvornik: **Izazovi vinskog sektora u Republici Hrvatskoj, 2023, 55 - 77**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:192:212805>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-15**

SVEUČILIŠTE U RIJECI
EKONOMSKI FAKULTET

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Economics and Business - FECRI Repository](#)

Četvrto poglavlje

IZAZOVI VINSKE INDUSTRIJE I TRENDOWI NA TRŽIŠTU RADA

SAŽETAK

Prije dvjesto godina više od 70 % europskog stanovništva bilo je zaposleno u poljoprivredi, dok je kroz narednih stotinjak godina udio lagano padao te početkom dvadesetog stoljeća iznosi oko 50 %. Prije 30-ak godina, odnosno početkom 1990-ih, u poljoprivredi je bilo zaposleno 10 % radne snage EU-a. U 2020. udio radne snage EU-a zaposlene u poljoprivredi iznosio je oko 4 %. Rad daje prikaz kretanja zaposlenosti u poljoprivredi te se posebno fokusira karakteristike i izazove specifičnog segmenta poljoprivrednog sektora, odnosno vinogradarstva i vinarstva. Analiziraju se osobitosti i dinamika vinske industrije, kao i relevantne ekonomske, društvene, tehnološke i druge promjene koje bi mogle utjecati na vinsku industriju u budućnosti. Rad analizira kako će navedene promjene utjecati na vinarstvo i vinogradarstvo u Hrvatskoj, posebice u kontekstu potreba za radnom snagom. Zbog slabije dostupnosti podataka, analiza obuhvaća i poljoprivredni sektor i vinsku industriju kao njegov dio, uz pretpostavku da će vinska industrija pratiti dinamiku cijelog sektora. Rezultati analize pokazuju da poljoprivreda ima sve manji udio u BDP-u EU-a te, sukladno tomu, zapošljava sve manje radnika. Iako je udio poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u hrvatskom BDP-u gotovo dvostruko viši od prosjeka EU-a u 2020. godini te iznosi 3,22 %, poljoprivreda u Republici Hrvatskoj prati europski trend smanjenja doprinosa ukupnoj dodanoj vrijednosti nacionalnog gospodarstva te, sukladno tomu, predstavlja sve manju podršku zaposlenosti. Rezultati također pokazuju da vinska industrija prati istu sudbinu, kroz smanjenje površina vinograda, smanjenje broja poslovnih subjekata u djelatnosti, proizvedenih količina, prihoda i, posljedično, broja zaposlenih. Smanjenje poljoprivrednog stanovništva dovodi do nepovratnog gubitka poljoprivrednih kompetencija, uključujući vinogradarske i enološke kompetencije.

Ključne riječi: poljoprivreda, vinska industrija, tržište rada, sezonski rad, zaposlenost

UVOD

Veličina globalnog tržišta vina iznosila je 339,53 milijarde USD u 2020. godini (odnosno, 234 mhl), a predviđa se da će porasti s 340,23 milijarde USD u 2021. na 456,76 milijardi USD u 2028. uz složenu

stopu rasta (CAGR) od 4,30 % od 2021. do 2028. godine (Fortune Business Insight, 2022). Covid19 imao je snažan utjecaj na tržište te se procjenjuje da je prouzročio pad potražnje na globalnoj razini za 6,79 % u 2020. godini, ponajprije zatvaranjem ugostiteljskih objekata. Zatvaranje ugostiteljskih objekata utjecalo je na promjenu potrošačkih obrazaca ponašanja te promjenu u distribucijskim kanalima (smanjenje međunarodne trgovine i izvoza, povećanu potrošnju kroz trgovine te nagli rast online prodaje, itd.). Europa je trenutačno najveći potrošač vina. Veličina europskog tržišta 2020. godine iznosila je 204,94 milijarde USD, odnosno 60,36 % ukupne globalne potrošnje vina, s tim da je potrošnja vina u zemljama EU-a procijenjena na 48 % ukupne svjetske potrošnje, odnosno ukupno 112 mhl konzumiranog vina u 2020. godini (Fortune Business Insight, 2022). Najveći potrošači u EU-u su Francuska (22,1 %) i Italija (21,8 % europske potrošnje).

Hrvatska ima dugu tradiciju i kulturu u proizvodnji i konzumaciji vina. Potrošnja vina u Hrvatskoj je u 2020. godini iznosila 14,4 litre po glavi stanovnika (Faostat, 2023). U Hrvatskoj je u 2020. godini bilo registrirano ukupno 312 gospodarskih objekata u vinskoj industriji (Eurostat, 2023). Vino se uglavnom proizvodi na malim obiteljskim gospodarstvima. Veličina poslovnih subjekata odražava se u njihovoj fragilnosti, osobito u vremenima kriza, kao i u ograničenim financijskim mogućnostima u usporedbi s velikim poduzećima, što predstavlja izazov u zadržavanju radne snage, kao i angažiranju dodatne radne snage.

Nadalje, poljoprivreda je djelatnost koja ovisi o vremenskim prilikama i godišnjim ciklusima. Isto vrijedi i za vinsku industriju. U jednom dijelu godine proizvodne aktivnosti zahtijevaju dodatnu radnu snagu koju zbog ograničenosti perioda potrebe, odnosno vremenske uvjetovanosti poljoprivrednih aktivnosti, nije ekonomski opravdano zaposliti za stalno. Na taj način, kroz sezonsko zapošljavanje, mala poduzeća u ovoj industriji nastoje ostvariti veće stope efikasnosti, oslobađaju sredstva za kapitalna ulaganja i zadržavaju fleksibilnost. Pritom se koriste koristima novih oblika nestandardnog zapošljavanja (eng. *short-term, fixed-term contract, on-demand*) i mjera državnih politika (npr. vaučeri, uvozne kvote, itd.), ali se izlažu rizicima smanjene dostupnosti potrebnih ljudskih resursa sukladno potrebi.

Ovaj rad istražuje trendove u poljoprivrednoj djelatnosti, a osobito u vinskoj industriji, i to posebice one koji utječu na potrebu za ljudskim resursima i njihovu dostupnost. Analizom se najprije opisuje vinska industrija i njezin širi kontekst u vidu poljoprivredne djelatnosti te se procjenjuje važnost industrije za europsko i nacionalno gospodarstvo. Nadalje, u kontekstu toga procjenjuje se potreba unutar industrije za ljudskim resursima te se identificiraju izazovi i zapreke s kojima se suočavaju poslodavci u osiguravanju dostatnih kadrova.

UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA U MALIM I SREDNJIM PODUZEĆIMA

Stalne promjene u okruženju uvjetovane brzim tehnološkim razvojem, globalnim pristupom resursima, kao i nepredvidivim događajima poput raznovrsnih kriza od onih ekonomskih, ekoloških ili zdravstvenih (poput Covid19 pandemije) do političkih eskalacija (poput embarga na izvoz plina, terorističkih napada ili ratova), predstavljaju nesigurnost kod planiranja poslovanja. Racionalno je očekivati da će poduzeća u uvjetima nesigurnosti prouzročanima složenim međuovisnim utjecajima

iz okoline pribjegavati konzervativnim strategijama trošenja resursa. Te će strategije biti usmjerene na smanjenje troškova uz povećanje efikasnosti te postizanje optimalne razine fleksibilnosti u korištenju resursima na štetu visokog stupnja njihove internalizacije. Posljedice takvog pristupa na upravljanje ljudskim resursima u poduzećima općenito su politike zapošljavanja ključne radne snage, uz povremeni angažman dodatne radne snage. Potreba za numeričkom fleksibilnošću u kontekstu upravljanja ljudskim resursima, odnosno zapošljavanja, dovela je do razvoja fleksibilnih nestandardnih oblika zapošljavanja. Nestandardni oblicima zapošljavanja smatraju se oni radni angažmani koji se ne temelje na uobičajenom ugovoru o radu za stalno između jednog poslodavca i jednog posloprimca te koji podrazumijeva odnos subordinacije (ILO, 2016).

Istraživanja ukazuju na pozitivnu povezanost financijskih kriza sa zapošljavanjem na privremene ugovore (Holmlund i Storrie, 2002; Fernandes and Ferreira, 2017). Prvenstveno se kao motivacija za ponudu kratkoročnih poslova ističe optimiziranje resursa kroz ekonomiziranje putem tržišta rada, i kapitaliziranje na spremnosti radnika prihvatiti privremeni rad u uvjetima povećane nezaposlenosti, i posljedično smanjenih nadnica. Održavanje fleksibilnosti kroz nestandardne radne angažmane dodatno je naglašeno kod malih i srednjih poduzeća (Fernandes and Ferreira, 2017) te pogotovo u zemljama s restriktivnim radnim zakonodavstvom (Van Landuyt i suradnici, 2016).

Rastuća međupovezanost socio-ekonomskih i kulturoloških čimbenika na globalnoj razini olakšava kretanje stanovništva (Castles i suradnici, 2014; Sokolic, 2022), a pritom obavljanje privremenih poslova može poslužiti kao ulaz u standardno zaposlenje; pritom razlikujemo dvije kategorije radnika, one ključne i one periferne. Poduzeća ključne radnike na privremenim ugovorima integriraju u radnu okolinu tako da im dodjeljuju jednostavnije poslove u odnosu na poslove koje obavljaju stalni zaposlenici. Dodatno, pri korištenju niskokvalificirane radne snage koja se jednostavno uvodi u posao i koristi se na određeno vrijeme, ne samo da se dodatnoj radnoj snazi ne povjeravaju ključni poslovi u poduzeću nego se narušava kultura cijele organizacije te dolazi do smanjivanja kompetencija i deterioriranja radne organizacije i u stalno zaposlenih radnika (Håkansson and Isidorsson, 2012). Novi oblici rada čija je svrha osigurati fleksibilnost u zapošljavanju pridonose mobilnosti radne snage. Međunarodna organizacija za migracije (UN IOM) radnu migraciju definira kao radnu snagu koja prelazi nacionalnu granicu ili izlazi iz okvira administrativne jedinice unutar države sa svrhom zapošljavanja (Sironi i Emmanuel, 2019). Sezonske migracije zbog ekonomskih razloga čest su oblik privremenih migracija, a najčešće su povezane sa zaposlenjem ili zapošljavanjem. Proizlaze iz prilika za ostvarivanjem značajnih postignuća u karijeri (najčešće visokoobrazovani i visokokvalificirani radni potencijal), ili pak iz nužnosti za ostvarivanje egzistencijalnog minimuma (niskokvalificirana radna snaga).

Mala i srednja poduzeća imaju limitirane mogućnosti privlačenja te osobito zadržavanja ljudskih resursa. Mala i srednja poduzeća rijetko imaju sustavni pristup plaćama ili formalne strukture plaćanja. Materijalne kompenzacije uglavnom se definiraju pregovorima (Beaver and Hutching, 2004), uz benefite znatno inferiorne onima u velikim poduzećima (Cardon and Stevens, 2004; Brand and Bax, 2002).

Razvoj zaposlenika u malim i srednjim poduzećima također je ograničen financijskim kapacitetima poduzeća. Međutim, dodatni problem predstavlja potencijalni nedostatak strateške orijentacije i prikladne analize potreba koji često ovisi o upravljačko-analitičkim sposobnostima menadžera, odnosno vlasnika. Stoga je usavršavanje rijetko, a procjena potreba za obrazovanjem u malim i

srednjim poduzećima obično se temelji na očekivanjima, intuiciji, kratkoročnim razmišljanjima i subjektivnoj procjeni vlasnika, umjesto na strateškom pristupu (Matlay, 1999; Beaver i Hutching, 2004; Pérez Arrau and Muñoz Medina, 2014). Posljedično, izostanak ulaganja u ljudski kapital rezultira niskom razinom kompetencija.

Privremeni radnici, osobito niskokvalificirani, odnosno jeftina i lako zamjenjiva radna snaga nije uključena u programe razvoja te se njihove kompetencije ne razvijaju i njihova zapošljivost smanjuje se (Håkansson and Isidorsson, 2012). Također, njima ulaz preko privremenog rada ne povećava šanse za stalno zapošljavanje (Berglund i suradnici, 2017) te im dugoročno smanjuje karijerne mogućnosti, razinu zarada i zapošljivosti (Garcia Perez i suradnici, 2019).

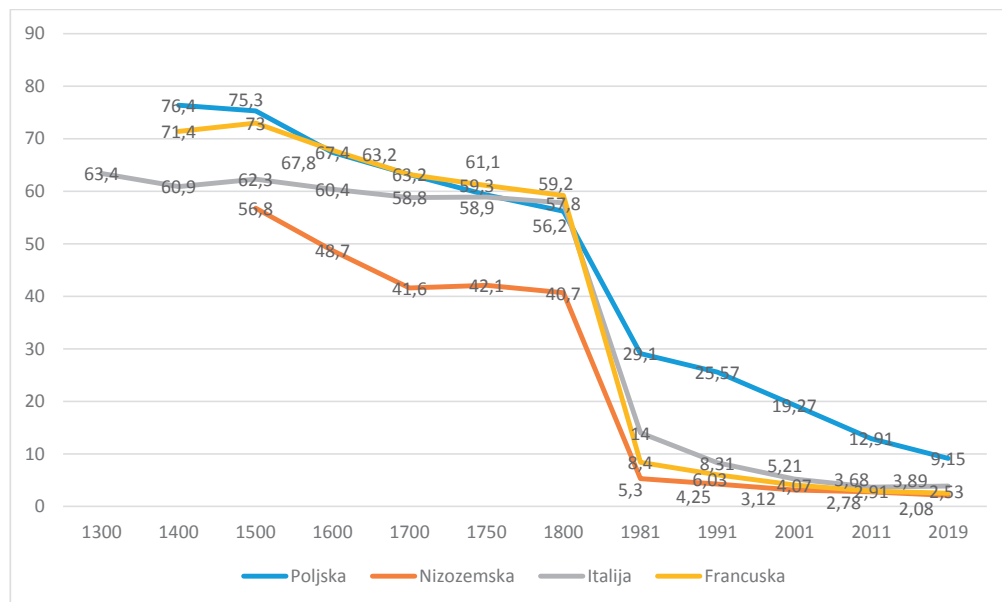
Osim toga, Cassell i suradnici (2002) ukazuju na paradoksalnu situaciju: u malom broju malih i srednjih poduzeća koja ulažu u razvoj ljudskih potencijala (npr. u usavršavanja) ulaganje neizravno rezultira gubitkom zaposlenika jer razvojem kompetencija postaju atraktivniji velikim poduzećima koja pružaju veće mogućnosti.

Zaključno, mogućnosti koje nude mala i srednja poduzeća, kako one materijalne u vidu plaća ili nadnica i raznih dodatnih stimulacija tako i one nematerijalne u vidu usavršavanja, sigurnosti i ostalih nematerijalnih koristi, oskudnije su od onih u velikim poduzećima. U tom kontekstu, mala i srednja poduzeća ne mogu konkurirati velikim poduzećima koji imaju više resursa za privlačenje i zadržavanje kvalitetne radne snage (Cardon i Stevens, 2004).

POLJOPRIVREDA U EUROPSKOJ UNIJI S OSVRTOM NA ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST RADA

Udio radne snage zaposlene u poljoprivredi u odnosu na ukupnu radnu snagu u Europi konstantno opada u posljednjih nekoliko stoljeća. Prema Allenu (2000), udio poljoprivrednog stanovništva u različitim europskim zemljama u prethodnim stoljećima teško je procijeniti zbog nedostatka pouzdanih izvora, ponajprije vezanih uz raspodjelu stanovništva između urbanog i ruralnog, a unutar kategorije ruralnog između poljoprivrednog i nepoljoprivrednog (proizvodnja, transport, trgovina i ostalo). Njegova analiza pokazuje da je udio ruralnog poljoprivrednog stanovništva oko 1800. godine u razvijenim zemljama Europe procijenjen od 51 % u Engleskoj i Walesu do oko 74 % u Italiji ili 79 % u Španjolskoj. Također, treba uzeti u obzir da je taj udio u manje industrijski i trgovinski razvijenim europskim zemljama bio znatno niži. Radi ilustracije, na grafikonu su prikazani udjeli radne snage u poljoprivredi u Francuskoj, Italiji, Nizozemskoj i Poljskoj od 1300. godine u periodima po sto godina do 1800. godine,¹ a potom u manjim vremenskim sekvencama do danas (Grafikon 1).

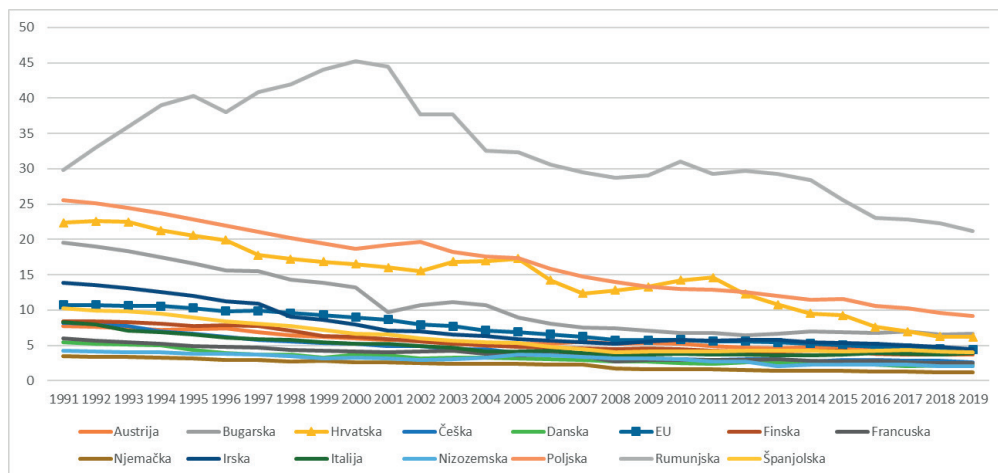
¹ Potrebno je naglasiti da su podaci preuzeti iz baze Our World in Data dostupne na internetu te da se razlikuju od onih u Allenovu istraživanju (npr. pogledati Italiju).

Grafikon 1. Udio radne snage u poljoprivredi u odabranim europskim zemljama razdoblju od 1300. do 2019. godine

Izvor: Our World in Data (<https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture#share-of-the-labor-force-working-in-agriculture>)

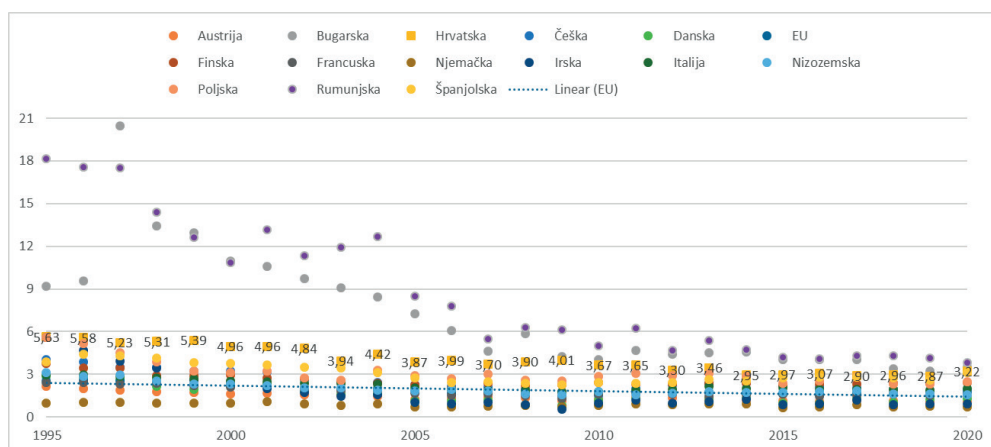
U posljednjoj dostupnoj godini (2019.) najveći udio radne snage u zemljama članicama EU-a ima Rumunjska (21,24 %), a slijede je Poljska (9,15 %), Bugarska (6,62 %) i Hrvatska (6,19 %). U Hrvatskoj se u posljednjih dva desetljeća udio zaposlenih u poljoprivredi smanjio za 16,17 postotnih poena u odnosu na 1991. godinu kad je u poslovima u poljoprivrednoj djelatnosti bilo angažirano 22,36 % radno aktivnog stanovništva (Grafikon 2). Najmanji udio radne snage angažirane u poljoprivredi imaju Njemačka (1,21 %), Nizozemska (2,08 %), Danska (2,22 %) i Francuska (2,53 %).

Grafikon 2. Udio radne snage zaposlene u poljoprivredi u odabranim zemljama EU-a

Izvor: Our World in Data (<https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture#share-of-the-labor-force-working-in-agriculture>)

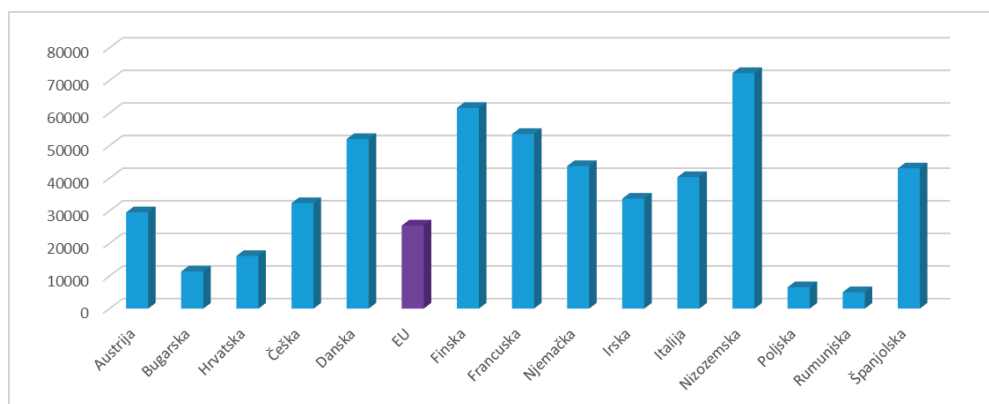
Kako bismo mogli iznositi pretpostavke o produktivnosti radne snage zaposlene u poljoprivredi, kao mjeri doprinosa efikasnosti nacionalnoga gospodarstva, potrebno je razmotriti relativnu vrijednost poljoprivrednog sektora za ekonomije zemalja EU-a (Grafikon 3). Udio poljoprivredne djelatnosti, uključujući šumarstvo i ribolov, u 2020. godini u EU-u kreće se u rasponu od 3,83 % BDP-a u Rumunjskoj do 0,73 % BDP-a u Njemačkoj. Prosjek EU-a iznosi 1,65 % BDP-a. Trend u zemljama EU-a u cijelom je razdoblju opadajući, a najmanji je doprinos poljoprivredne djelatnosti ukupnom BDP-u u najrazvijenijim zemljama EU-a te su ispod prosjeka EU-a, osim Njemačke, Irska s 0,92 %, Austrija s 1,01 %, Danska s 1,3 % te Nizozemska s 1,58 %. Poljoprivreda ima najveći udio u BDP-u u Rumunjskoj (3,84 %), Bugarskoj (3,51 %), Hrvatskoj (3,22 %) i Španjolskoj (3,15 %).

Grafikon 3. Dodana vrijednost djelatnosti Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov u odabranim zemljama EU-a u razdoblju od 1995. do 2020. godine (% BDP)

Izvor: Our World in Data (<https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture#share-of-the-labor-force-working-in-agriculture>)

Prema podacima baze podataka Our World in Data od 1996. do 2019. godine, dodana vrijednost po radniku u poljoprivredi, šumarstvu i ribolovu u EU-u ima rastući trend. Međutim, dodana vrijednost po zaposleniku u Hrvatskoj znatno je niža u odnosu na prosjek EU-a u cijelome promatranom razdoblju te u 2019. godini iznosi 16 128 USD po radniku u odnosu na 25.476 USD prosjeka EU-a. Naime, u EU-u je najefikasniji sustav u poljoprivredi, šumarstvu i ribolovu mjereno u istom pokazatelju uspostavila Nizozemska te je dodana vrijednost po radniku u toj djelatnosti u 2019. godini iznosila 72 233 USD. Slijede je Finska, Francuska, Danska te Španjolska i Njemačka. Najmanje efikasne sustave uspostavile su Rumunjska (5.016 USD po radniku u 2019. godini), Poljska (6 560 USD po radniku) i Bugarska (11 382 USD po radniku) te potom Hrvatska na 63,3 % prosjeka EU-a (Grafikon 4).

Grafikon 4. Dodana vrijednost po radniku u poljoprivredi u odabranim zemljama EU-a u 2019. godini (\$)

Izvor: Our World in Data (<https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture#share-of-the-labor-force-working-in-agriculture>)

Razvidno je, između ostalog, da zemlje s najmanjim udjelom angažirane radne snage poput Nizozemske, Njemačke i Francuske ujedno ostvaruju najveću dodanu vrijednost po radniku angažiranom u poljoprivredi.

ANALIZA SEKTORA POLJOPRIVREDE U RH

U nastavku je provedena analiza kretanja u sektoru poljoprivrede u Hrvatskoj. Korišteni su podaci za razdoblje od 1995. do 2020. godine za pokazatelje udjela poljoprivrede u BDP-u i BDP-a po stanovniku, odnosno do 2019. godine za udio zaposlenih u poljoprivredi u odnosu na ukupnu zaposlenu radnu snagu. Podaci su preuzeti iz baze podataka Our World in Data. Sektor obuhvaćen podacima uključuje poljoprivredu, šumarstvo i ribarstvo. Deskriptivna statistika za podatke prikazana je u Tablici 1. Na temelju preuzetih podataka provedena je regresijska analiza kojom se žele ispitati trendovi u hrvatskoj poljoprivrednoj djelatnosti, kao i važnost djelatnosti poljoprivrede za gospodarstvo Republike Hrvatske.

	<i>Udio poljoprivrede u BDP-u (%)</i>	<i>BDP per capita, PPP (\$)</i>	<i>Udio zaposlenih u poljoprivredi (%)</i>
Aritmetička sredina	4,029080116	22995,97281	13,67479994
Standardna pogreška	0,181268337	770,4812507	0,837680736
Medijan	3,884502888	24075,38477	14,25
Mod	#N/A	#N/A	14,25
Standardna devijacija	0,924290785	3928,698932	4,18840368
Varijanca uzorka	0,854313456	15434675,3	17,54272539
Zaobljenost	-1,196278669	-0,758463556	-0,788964503
Asimetričnost	0,417379575	-0,527306103	-0,415733537
Raspon	2,76314044	14189,36523	14,35999918
Minimum	2,868764162	15146,7207	6,190000057
Maksimum	5,631904602	29336,08594	20,54999924
Zbroj	104,756083	597895,293	341,8699984
Broj opažanja	26	26	25

Tablica 1. Deskriptivna statistika

Izvor: obrada autora prema podacima iz baze Our World in Data, 2023.

BDP per capita (PPP, \$) i dodana vrijednost u djelatnosti poljoprivrede (% BDP) u Hrvatskoj negativno su statistički povezani (koeficijent korelacije iznosi 0,93; korigirani koeficijent determinacije $R^2 = 0,85$; $p < 0,01$) (Tablica 2).

<i>Regresijska statistika</i>	
Višestruki koeficijent determinacije (multiple R)	0,926767
Koeficijent determinacije (R^2)	0,858897
Korigirani koeficijent determinacije (adj. R^2)	0,853018
Standardna pogreška	0,354357
Broj opažanja	26

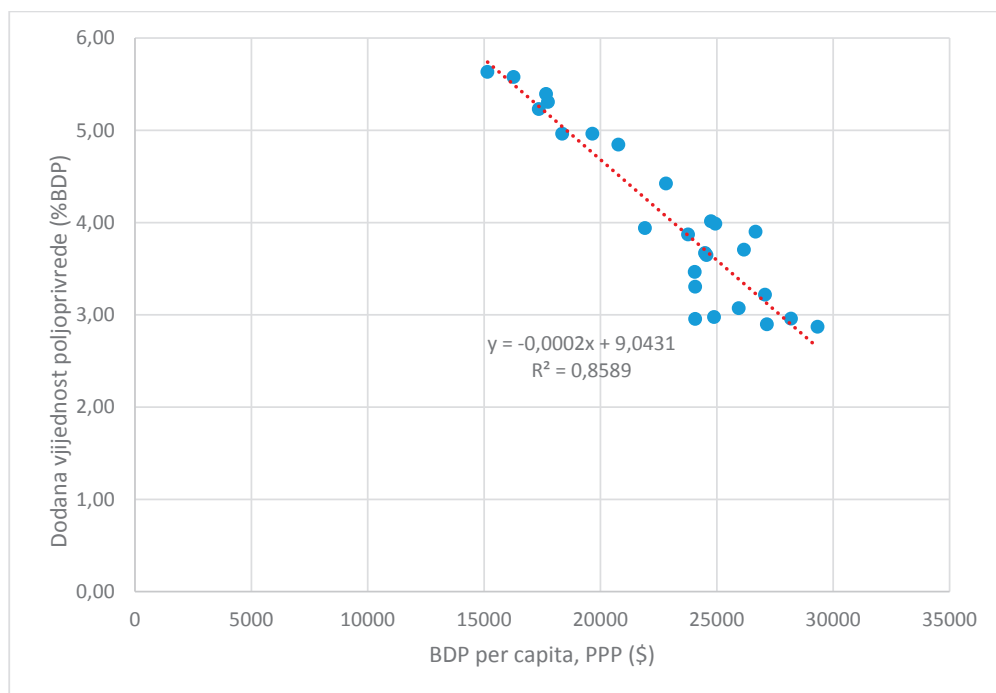
ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Značajnost F</i>
Regresija	1	18,34418	18,34418	146,0883	1,07666E-11
Rezidual	24	3,013658	0,125569		
Ukupno	25	21,35784			

	<i>Koeficijenti</i>	<i>Standardna pogreška</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-vrijednost</i>	<i>Donji interval pouzdanosti 95%</i>	<i>Gornji interval pouzdanosti 95%</i>
Konstanta	9,043055	0,420615	21,49961	3,45E-17	8,174949	9,911162
BDP po glavi stanovnika	-0,00022	1,8E-05	-12,0867	1,08E-11	-0,00026	-0,00018

Tablica 2. Regresijska analiza odnosa BDP-a per capita (PPP, \$) i dodane vrijednosti djelatnosti poljoprivrede (% BDP) u Republici Hrvatskoj

Izvor: obrada autora prema podacima iz baze Our World in Data, 2023.

Regresijska analiza odnosa BDP-a per capita (PPP, \$) i dodane vrijednosti djelatnosti poljoprivrede (% BDP) u Republici Hrvatskoj ukazuje na smanjenje doprinosa poljoprivrednog sektora ukupnoj ekonomiji (mjereno kroz udio u BDP-u) s povećanjem blagostanja populacije (mjereno BDP-om po glavi stanovnika, odnosno paritetom kupovne moći u međunarodnom \$, konstanta 2017) (Grafikon 5). Povećanje životnog standarda u modernim ekonomijama uzrok je i posljedica ulaganja u sekundarni i tercijarni sektor.

Grafikon 5. Odnos BDP-a per capita (PPP, \$) i udjela poljoprivrede u BDP-u (%) u RH

BDP per capita (PPP, \$) i broj zaposlenih u poljoprivredi (% RS) u Hrvatskoj također su statistički značajno negativno povezani (koeficijent korelacije iznosi 0,85; korigirani koeficijent determinacije $R^2 = 0,71$; $p < 0,01$) (Tablica 3).

Regresijska statistika	
Višestruki koeficijent determinacije (multiple R)	0,849237
Koeficijent determinacije (R^2)	0,721204
Korigirani koeficijent determinacije (adj. R^2)	0,709082
Standardna pogreška	2,259091
Broj opažanja	25

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Značajnost F</i>
Regresija	1	303,6451	303,6451	59,49755	7,97E-08
Rezidual	23	117,3803	5,10349		
Ukupno	24	421,0254			

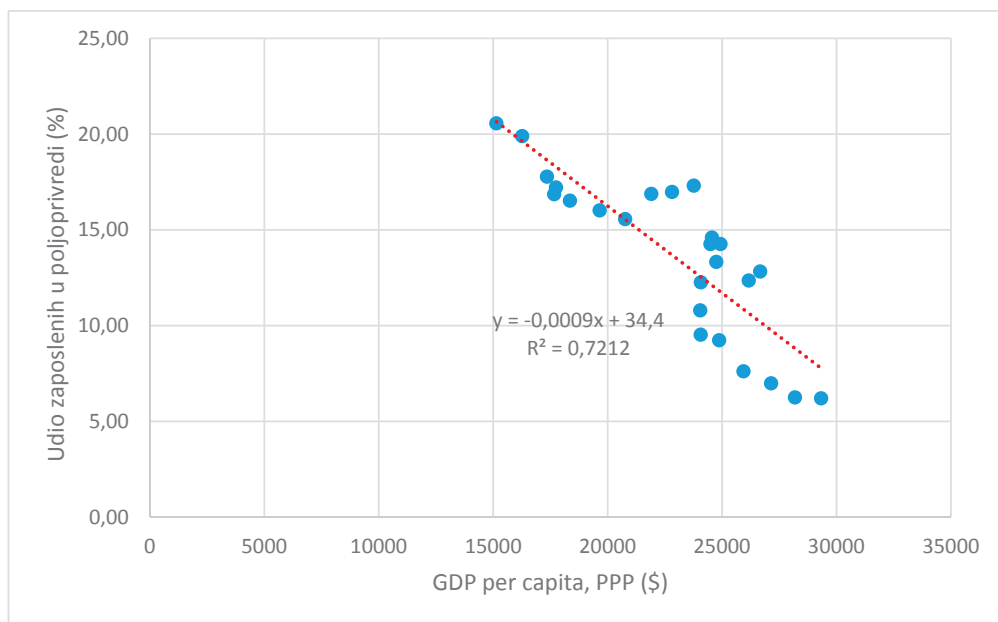
	<i>Koeficijenti</i>	<i>Standardna pogreška</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-vrijednost</i>	<i>Donji interval pouzdanosti 95%</i>	<i>Gornji interval pouzdanosti 95%</i>
Konstanta	34,39983	2,724587	12,6257	7,96E-12	28,76359	40,03607
BDP po glavi stanovnika*	-0,00091	0,000118	-7,71347	7,97E-08	-0,00115	-0,00066

Napomena: * PPP (constant 2017 international \$)

Tablica 3. Regresijska analiza odnosa BDP-a per capita (PPP, \$) i zaposlenih u poljoprivredi (% RS) u Republici Hrvatskoj

Izvor: obrada autora prema podacima iz baze Our World in Data, 2023.

Kako se proizvodni, a osobito uslužni sektor razvija, generiraju se nova poduzeća i novi proizvodi, raste zaposlenost, otvaraju se nova tržišta, stvaraju se prilike za inovacije koje dovode do novih investicija; rezultat je prelijevanje iz sektora u sektor: prihoda, investicija i radnih mjesta. Posljedično, njihov udio u BDP-u povećava se, ali i njihove potrebe i mogućnosti koje pružaju zaposlenicima. Smanjenjem važnosti poljoprivrednog sektora za nacionalno gospodarstvo smanjuje se i njegovo financiranje i podrška javnih politika. Time postaje još više neatraktivan za nova ulaganja, kako kapitala tako i ljudske energije. Jedan od dokaza u prilog tezi je i jednadžba regresijske funkcije kojom dovodimo u odnos BDP po stanovniku (PPP, \$) i udio zaposlenih u poljoprivredi (%) u Republici Hrvatskoj koja također ima negativan nagib (Grafikon 6).

Grafikon 6. Odnos BDP-a per capita (PPP, \$) i zaposlenih u poljoprivredi (% RS) u RH

Udio poljoprivrede u BDP-u (% BDP-a) i broj zaposlenih u poljoprivredi (% RS) u Hrvatskoj statistički značajno su pozitivno povezani (koeficijent korelacije iznosi 0,89; korigirani koeficijent determinacije $R^2 = 0,78$; $p < 0,01$) (Tablica 4).

Regresijska statistika	
Višestruki koeficijent determinacije (multiple R)	0,890072
Koeficijent determinacije (R^2)	0,792228
Korigirani koeficijent determinacije (adj. R^2)	0,783194
Standardna pogreška	1,95022
Broj opažanja	25

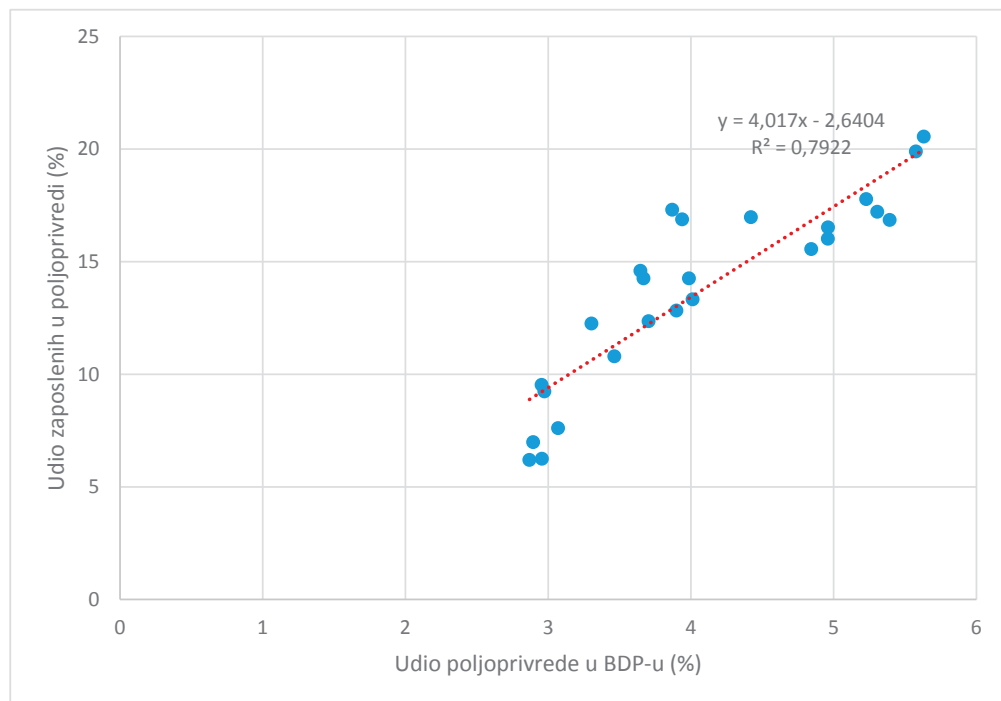
ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Značajnost F</i>
Regresija	1	333,5481	333,5481	87,69829	2,6E-09
Rezidual	23	87,47727	3,80336		
Ukupno	24	421,0254			

	Koeficijenti	Standardna pogreška	t Stat	P-vrijednost	Donji interval pouzdanosti 95%	Gornji interval pouzdanosti 95%
Konstanta	-2,64039	1,785323	-1,47895	0,152721	-6,33362	1,052826
Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov, dodana vrijednost (% BDP-a)	4,016955	0,428945	9,364737	2,6E-09	3,129615	4,904295

Tablica 4. Regresijska analiza odnosa dodane vrijednosti djelatnosti poljoprivrede (% BDP) i zaposlenih u poljoprivredi (% RS) u Republici Hrvatskoj

Izvor: obrada autora prema podacima iz baze Our World in Data, 2023.

Regresijska analiza odnosa dodane vrijednosti djelatnosti poljoprivrede (% BDP) i zaposlenih u poljoprivredi (% RS) još jednom potvrđuje da relativna snaga sektora mjerena udjelom u BDP-u, odnosno dodanom vrijednošću kojom pridonosi nacionalnom gospodarstvu utječe na potrebe poslodavaca za radnom snagom, ali barem neizravno i na relativnu atraktivnost sektora potencijalnim i budućim posloprimcima (Grafikon 7). Zbog toga možemo očekivati još manju potražnju za obrazovanjem u zanimanjima vezanima uz ovaj sektor, što znači postepenu deterioraciju kompetencija u poljoprivredi.

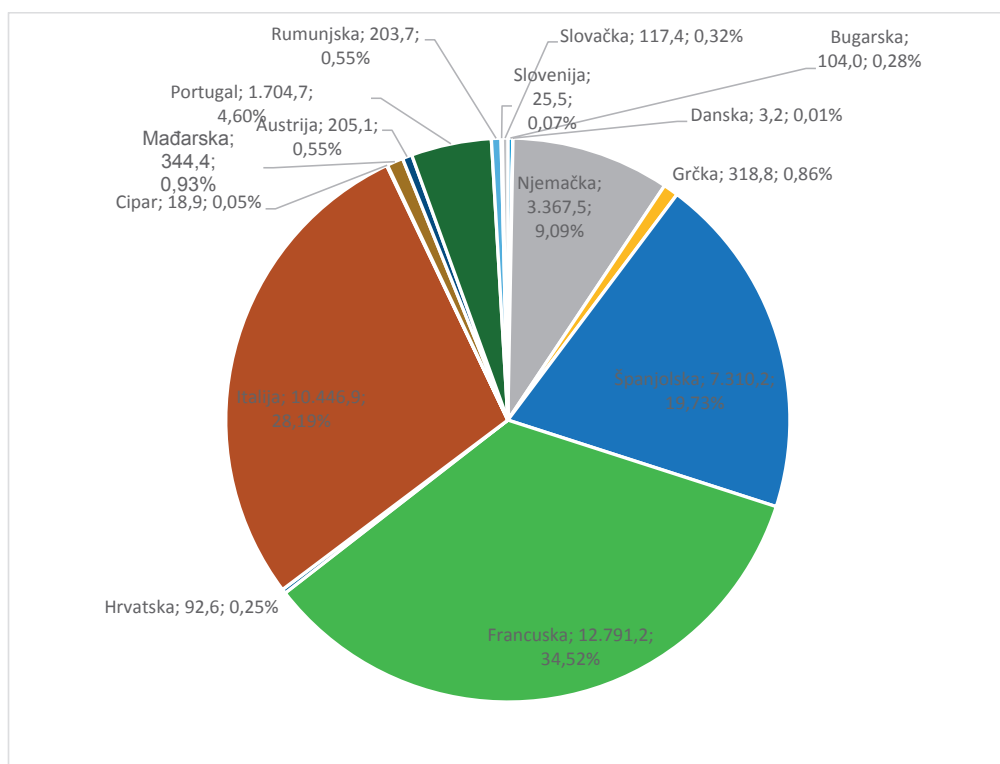
Grafikon 7. Odnos dodane vrijednosti djelatnosti poljoprivrede (% BDP) i zaposlenih u poljoprivredi (% RS) u RH

Iako poljoprivreda predstavlja izvor egzistencije, a Hrvatska ima poljoprivrednog potencijala, ne intervenira li se javnim mjerama usmjerenima na podršku poslovnim subjektima i osvježavanje važnosti sektora, u budućnosti se može očekivati još manji interes za pokretanje poslova i rad u poljoprivredi, ali i izostanak potrebnih znanja i vještina.

ANALIZA HRVATSKE VINSKE INDUSTRIJE

Kontekst i karakteristike hrvatske vinske industrije

Najveći je proizvođač vina među zemljama članicama EU-a, mjereno ukupnim prihodom, Francuska s 12,79 mlrd prihoda od proizvodnje vina u 2020. godini i 34,5 % ukupne proizvodnje vina Europske unije. Slijedi je Italija s 28,2 % ukupnih prihoda te Španjolska s 19,7 % i Njemačka sa 9,1 % ukupnih prihoda (Grafikon 8). Sve navedene zemlje imaju i visoku dodanu vrijednost po radniku u poljoprivredi, iznad prosjeka EU-a.

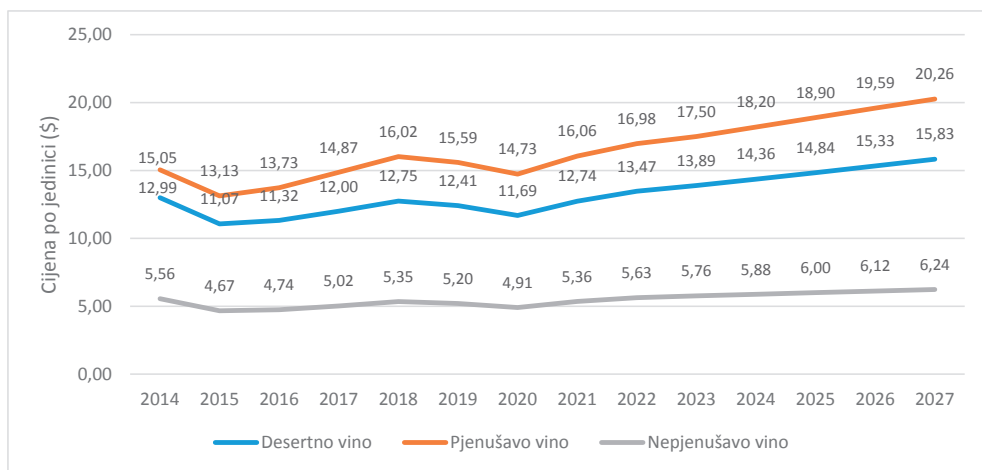

Grafikon 8. Agregirani prihodi poslovnih subjekata u vinskoj industriji u odabranim zemljama EU-a u 2020. godini (mil EUR)

Izvor: EUROSTAT, 2023.

Prema ukupnom prihodu od proizvodnje vina u 2020. godini, Hrvatska je zanemariv igrač na tržištu EU-a, sa tržišnim udjelom od 0,25 % i godišnjim prihodom od 92,6 mil EUR, u usporedbi sa 10,5 mlrd EUR susjedne Italije. Sličnu razinu prihoda od vinarstva i vinogradarstva imaju Bugarska i Slovačka, dok Rumunjska ostvaruje dvostruke prihode, a mađarski i grčki vinari trostruke u odnosu na hrvatske.

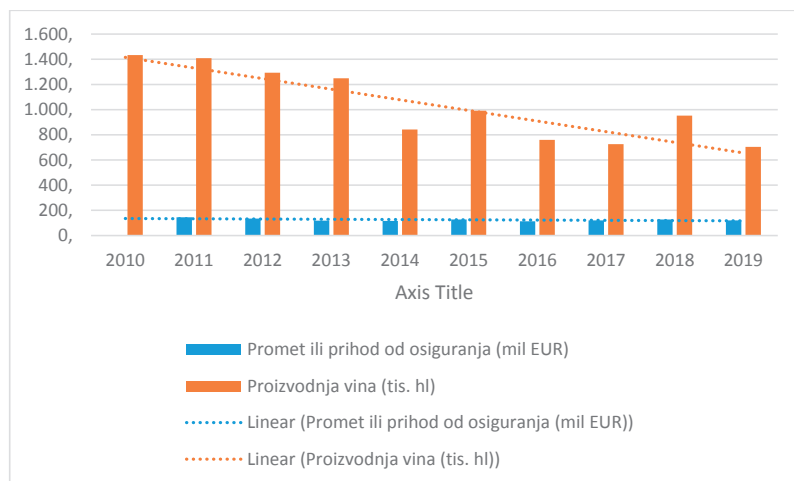
Vinska industrija obuhvaćena ovim pregledom uključuje proizvođače grožđa i proizvođače vina od grožđa. U Hrvatskoj je odnos registriranih uzgajivača grožđa i proizvođača vina jedan naprema dva, odnosno od tristotinjak poduzeća u industriji, stotinjak ih je primarno registrirano za uzgoj grožđa, dok ih je nešto više od dvjesto primarno registrirano za proizvodnju vina, iako nije isključeno da poduzeća koja se bave proizvodnjom vina posjeduju i vinograde, i obrnuto. Ovo je istaknuto jer NKD svrstava uzgajivače grožđa u poljoprivrednu djelatnost, dok proizvođače vina svrstava u prerađivačku djelatnost te nije moguće izolirati poslovne aktivnosti subjekata koje se preklapaju, kao ni zajedničke izazove poput onih vezanih uz akviziciju dodatne radne snage u vrijeme određenih proizvodnih ciklusa, što dodatno otežava analizu industrije. Ako bismo promatrali na razini sektora djelatnosti, sto poduzeća koja se bave uzgojem grožđa predstavlja nešto manje od 4 % poduzeća u poljoprivrednoj djelatnosti i pridonosi s nešto manje od 2 % prihoda ukupnim prihodima poljoprivrede, dok 212 poduzeća klasificiranih kao proizvođači vina predstavlja nešto manje od 2 % poduzeća u prerađivačkoj industriji te pridonosi s nešto manje od 0,5 % ukupnim prihodima prerađivačke djelatnosti.

Grafikon 9. Cijene vina po vrstama u Hrvatskoj (u \$) u stvarnim vrijednostima do 2020. te projekcije za 2021.-2027.

Izvor: Statista, 2023.

Hrvatska proizvodi najviše nepjenušava vina (eng. *still wine*), u prosjeku oko 95 %. Nepjenušavo vino je vino niske dodane vrijednosti u usporedbi s pjenušavim i desertnim vinima te niže prodajne cijene, što je moguće vidjeti iz Grafikona 9.

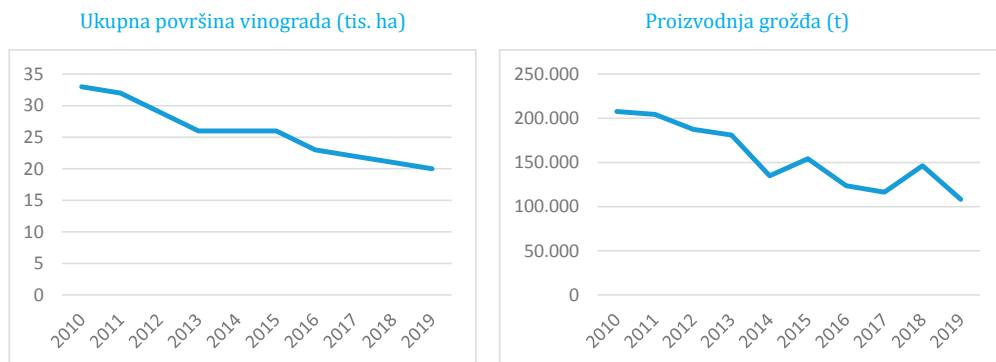
Grafikon 10. Promet proizvođača vina (u mil EUR) i proizvodnja vina (u tis. hl) u RH

Međutim, izostavimo li iz analize 2020. godinu koja je na globalnoj razini pod utjecajem pandemije Covid19 rezultirala smanjenjem ukupnih prihoda u industriji, iz Grafikona 10 razvidno je da, iako se proizvodnja vina smanjuje, prihodi hrvatske vinske industrije ostaju stabilni. To može ukazivati na ulazak hrvatskih proizvođača u više kategorije kvalitete obrade, odnosno više cjenovne razrede, s višom dodatnom vrijednosti.

Godina	Ukupna površina vinograda (tis. ha)	Proizvodnja grožđa (t)	Proizvodnja vina (tis. hl)
2010	33	207.743	1.433
2011	32	204.373	1.409
2012	29	187.550	1.293
2013	26	181.096	1.249
2014	26	134.941	842
2015	26	154.227	992
2016	23	123.651	760
2017	22	116.307	726
2018	21	146.242	952
2019	20	108.296	704

Tablica 5. Površina vinograda, ukupna proizvodnja grožđa i vina
Izvor: DZS

Ukupna površina vinograda smanjuje se od 2010. do 2019. godine (Tablica 5), a također se neznatno smanjuje i broj subjekata u vinskoj industriji. Smanjenjem površine vinograda smanjuje se ukupna proizvodnja vina u tisućama hektolitara (Grafikon 11).

Grafikon 11. Ukupna površina vinograda i proizvodnja grožđa u RH

Izvor: DZS

Uz to, s obzirom na to da se radi o tradicionalnoj djelatnosti i pretežito obiteljskim gospodarstvima pa stoga vlasništvo nad zemljom kao osnovnim resursom uvelike ovisi o pravima nasljeđivanja, vinogradi imaju tendenciju daljnjeg usitnjavanja, a povećanje broja poslovnih subjekata u industriji nužno ne govori o privlačnosti industrije, nego moguće ovisi i o momentima osjećaja dužnosti, navike i nostalgije. Stoga su i mogućnosti zapošljavanja kroz standardne oblike zapošljavanja ograničene, a fleksibilnost poslovanja postiže se kroz dodatni angažman resursa prema potrebama proizvodnih ciklusa.

Analitički prikaz hrvatske vinske industrije uz diskusiju o potrebama za radnom snagom

Dodana vrijednost čini oko 40 % ukupnih prihoda, odnosno 37 mil EUR u 2020. godini (Tablica 6), iako oscilira kroz promatrano razdoblje ovisno o brojnim čimbenicima od kvalitete berbe do pregovaračke snage proizvođača (Katunar i suradnici, 2020; Katunar i suradnici, 2022).

Trend rasta broja poduzeća između 2011. godine (309) i 2017. godine (327 poduzeća) slijedi trend pada nakon 2017. godine na ukupno 312 poduzeća u 2020. godini. Moguće je da je opadanje broja poslovnih subjekata u 2020. godini povezano s Covid19 pandemijom koja je posebno teške posljedice ostavila na mala i srednja poduzeća. Naime, njihovi kapaciteti posebno su osjetljivi na neprevedive šokove, odnosno ovisni su o stabilnim prihodima te ne predviđaju rezerve za poremećaje u poslovanju (Bartik i suradnici, 2020). Teza o odnosu broja poduzeća u vinskoj industriji i količini proizvodnje ispitat će se u nastavku.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Broj subjekata	309	317	314	325	321	325	327	322	322	312
Promet ili prihod od osiguranja (mil EUR)	144,8	134,6	118,1	116,4	127,6	112,6	120,5	127,1	120,1	92,6
Troškovi agencijskih radnika (mil EUR)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Trošak osoblja (mil EUR)	34,7	29,6	26,9	26,7	27,6	22,9	23,4	25,2	26,7	23,5
Plaće i nadnice (mil EUR)	29,3	24,3	22,4	22,7	23,4	19,4	19,9	21,7	23,1	20,4
Socijalni doprinosi (mil EUR)	5,5	5,2	4,5	4,0	4,2	3,5	3,5	3,5	3,6	3,1
Broj zaposlenih	3.438	3.129	2.691	2.781	2.672	2.395	2.366	2.321	2.423	2.198
Zaposlene osobe koje nisu na plaći	204	206	186	194	198	200	180	173	184	179
Zaposlenici	3.234	2.923	2.505	2.587	2.474	2.195	2.186	2.148	2.239	2.019
Zaposlenici u ekvivalentu punog zaposlenja	2.739	2.435	2.146	2.190	2.113	2.101	2.120	2.061	2.160	1.913
Odrađeni radni sati (zaposlenici)	5.617.175	4.974.709	4.394.976	4.496.304	4.334.662	4.406.110	4.399.188	4.371.805	4.502.842	4.010.034
Dodana vrijednost (mil EUR)	40,3	38,0	41,2	53,2	40,8	38,0	40,0	42,1	50,7	37,0
Prosječni prihod po subjektu	468.608,4	424.605,7	376.114,6	358.153,8	397.507,8	346.461,5	368.501,5	394.720,5	372.981,4	296.794,9
Udio troškova zaposlenih u prihodu	24,0%	22,0%	22,8%	22,9%	21,6%	20,3%	19,4%	19,8%	22,2%	25,4%
Prosječna veličina poduzeća	10	9	8	8	8	7	7	7	7	6
Prosječna plaća po zaposleniku (godišnja)	9.060,0	8.313,4	8.942,1	8.774,6	9.458,4	8.838,3	9.103,4	10.102,4	10.317,1	10.104,0
Razlika ukupno zaposlenih i zaposlenih na puno radno vrijeme	495	488	359	397	361	94	66	87	79	106
Trošak osoblja po radnom satu	6,18	5,95	6,12	5,94	6,37	5,20	5,32	5,76	5,93	5,86
Radni sati po zaposlenom	1.737	1.702	1.754	1.738	1.752	2.007	2.012	2.035	2.011	1.986
Udio dodane vrijednosti u prihodima	27,8%	28,2%	34,9%	45,7%	32,0%	33,7%	33,2%	33,1%	42,2%	40,0%

Tablica 6. Karakteristike hrvatske vinske industrije
Izvor: Eurostat, 2023.

U analitičkom dijelu rada provedena je analiza kretanja pokazatelja za hrvatsku vinsku industriju. Služilo se posljednjim dostupnim podacima u Eurostatu (posjećeno u ožujku 2023.) za razdoblje od 2011. do 2019. godine. Deskriptivna statistika za podatke prikazana je u Tablici 7. Na temelju preuzetih podataka provedena je regresijska analiza.

	<i>Broj subjekata</i>	<i>Promet ili prihod od osiguranja (mil EUR)</i>	<i>Ukupna površina vinograda (tis. ha)</i>	<i>Proizvodnja grožđa (t)</i>	<i>Proizvodnja vina (tis. hl)</i>
Aritmetička sredina	321	124,64	25,8	156442,6	1.036
Standardna pogreška	1,765408357	3,362006309	1,41264134	11585,45313	90,50991351
Medijan	322	120,5	26	150234,5	972
Mod	325	#N/A	26	#N/A	#N/A
Standardna devijacija	5,582711408	10,08601893	4,467164151	36636,41962	286,2174775
Varijanca uzorka	31,16666667	101,7277778	19,95555556	1342227243	81920,44444
Zaobljenost	0,621758864	0,687933317	-0,93997461	-1,570028722	-1,761082232
Asimetričnost	-1,08480437	1,012265881	0,407950774	0,191132306	0,270792409
Raspon	18	32,2	13	99447	729
Minimum	309	112,6	20	108296	704
Maksimum	327	144,8	33	207743	1433
Zbroj	3205	1121,8	258	1564426	10360
Broj opažanja	10	9	10	10	10

Tablica 7. Deskriptivna statistika

Izvor: obrada autora prema podacima iz baze Eurostat, 2023.

Poslovni subjekti koji se bave vinarstvom i vinogradarstvom u RH uglavnom su mali. Prema istraživanju Katunar (2019) na uzorku od 124 hrvatska vinara, najveći broj poslovnih subjekata obrađuje nasade veličine od 10 do 50 ha, dok onih koji obrađuju površine iznad 100 ha ima tek manje od 3 % u ukupnoj Jadranskoj regiji te ispod 15 % u Kontinentalnoj Hrvatskoj gdje su obradive površine u pravilu veće (podaci za 2018. godinu). Prema pravnom obliku, u Kontinentalnoj Hrvatskoj dominiraju obrti i OPG-ovi, dok u Jadranskoj Hrvatskoj najčešći pravni oblik je društvo s ograničenom odgovornošću. Korporacija ima tek ispod 3 % u Jadranskoj Hrvatskoj (dva poduzeća) te ispod 10 % u Kontinentalnoj Hrvatskoj (pet poduzeća). Iako se radi o istraživanju koje ne obuhvaća ukupnu populaciju, nalazi su vrijedni jer ukazuju na odnose koji se mogu preslikati na čitavu industriju. Analiza ukazuje na to da postoji statistički značajna negativna povezanost između proizvodnje vina (u tisućama hl) i broja poslovnih subjekata u vinskoj industriji u Hrvatskoj (koeficijent korelacije iznosi 0,699; korigirani koeficijent determinacije $R^2 = 0,42$; $p < 0,05$) (Tablica 8).

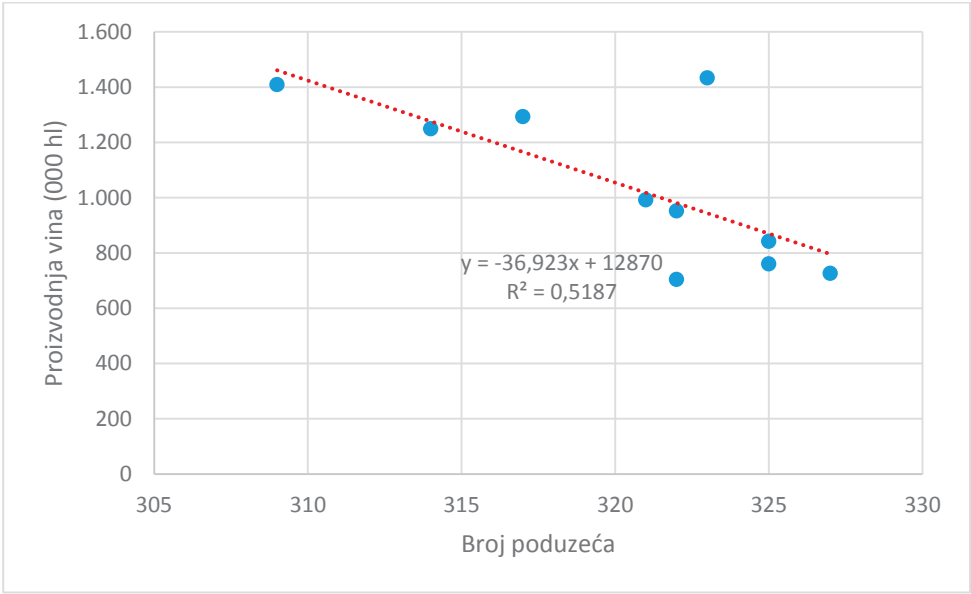
Regresijska statistika	
Višestruki koeficijent determinacije (multiple R)	0,698565
Koeficijent determinacije (R ²)	0,487993
Korigirani koeficijent determinacije (adj. R ²)	0,423992
Standardna pogreška	27805,28
Broj opažanja	10

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Značajnost F</i>
Regresija	1	5,89E+09	5,89E+09	7,624788	0,024625
Rezidual	8	6,19E+09	7,73E+08		
Ukupno	9	1,21E+10			

	Koeficijenti	Standardna pogreška	t Stat	P-vrijednost	Donji interval pouzdanosti 95%	Gornji interval pouzdanosti 95%
Konstanta	1625716	532167,2	3,054898	0,015704	398536,5	2852896
Broj poduzeća	-4584,32	1660,201	-2,7613	0,024625	-8412,75	-755,886

Tablica 8. Regresijska analiza odnosa broja proizvođača vina i proizvodnje vina (u tis. hl) u Republici Hrvatskoj
Izvor: obrada autora prema podacima iz baze Eurostat, 2023.

Regresijska analiza odnosa broja poduzeća i proizvodnje vina (u tisućama hl) pokazuje da što je manji broj poduzeća, to je veća proizvodnja vina u litrama. Ovaj nalaz može ukazivati na različitu efikasnost poduzeća u industriji (Grafikon 12).

Grafikon 12. Odnos broja proizvođača vina i proizvodnje vina (u tis. hl) u RH

Smanjenje broja subjekta u industriji, suprotno teorijskim pretpostavkama o koncentraciji kapitala, nije praćeno okrupnjavanjem poduzeća ni povećanjem obrađenih površina. To govori u prilog tezi da mali hrvatski vinogradi zbog nemogućnosti korištenja ekonomija razmjera, neprikladnih poljoprivrednih politika i pritisaka prerađivačke industrije na cijene sirovina ne uspijevaju ostvariti efikasnost te posljedično ni konkurentnost na tržištu.

Uz opadanje broja poduzeća i oscilacije u prihodima u rasponu od 50 mil EUR, odnosno smanjenje za 36 % u promatranom razdoblju (od 144 mil u 2011. godini do 92 mil u 2020.), primjetan je značajan i konstantan trend opadanja broja zaposlenih s 3 234 u 2011. godini na 2 019 zaposlenih u 2020. godini. Vinogradarstvo i vinarstvo kapitalno su intenzivna djelatnost te su troškovi zaposlenika na razini između 19 % i 25 % ukupnih prihoda poslovnog subjekta. Smanjenjem broja zaposlenika za gotovo 38 % u 2020. u odnosu na 2011. godinu smanjio se i trošak radne snage za 32,3 %.

Od 2011. do 2020. godine godišnje plaće po zaposleniku u prosjeku su iznosile između 8 313 EUR godišnje u 2012. godini i 10 317 EUR godišnje u 2019. godini. Prosječna mjesečna plaća u 2020. godini iznosi 842 EUR te je taj iznos konzistentan s niskim plaćama u poljoprivrednoj djelatnosti (Tablica 1). Dio ukupnog posla, kako je već spomenuto, obavlja se kroz ugovorni rad, putem privremenih ugovora ograničena trajanja (eng. *fixed-term contracts*, *short-term contracts*, *employment on-demand*) u vršnim razdobljima sezone. Broj podugovorenih radnika također se smanjuje u promatranu razdoblju za gotovo pet puta te su vinari i vinogradari u 2011. godini zapošljavali dodatnih 495 radnika, dok je broj podugovorenih radnika u 2020. godini iznosio 104. Razlog je takovu trendu djelomično u smanjenim potrebama proizvođača s obzirom na trend smanjenja proizvodnje grožđa (Tablica 6 i Grafikon 11), međutim, djelomično je i u neatraktivnosti poslova s obzirom na to da se radi o poslovima s visokim udjelom fizičkog napora te relativno niskim nadnicama. Visina satnice u prosjeku se kreće između 5 i 6 EUR, dok su nadnice u susjednoj Italiji ili Austriji u pravilu oko 30 % veće. Iako se poduzeća koriste agencijskim radom kako bi nadomjestila dio radnih sati koje su prethodno obavljali zaposlenici, udio tog rada u ukupnim troškovima zanemariv je u smislu da ga nije moguće iskazati u desetinama milijuna eura (iz podataka je vidljivo da ne prelazi 100 tisuća EUR, ali nemamo podatak koliko ukupno iznosi) te je stoga prikazan nulom u statističkim izvještajima (Tablica 6).

Angažman dodatnih radnika za poslovne je subjekte bar financijski olakšan aktivnim politikama za zapošljavanje unutar kojih su dostupni paketi vaučera upravo za rad u poljoprivredi. Međutim, ni uz te mjere nema dostatnog interesa za težak sezonski rad u poljoprivredi. S obzirom na to da poslodavci ne mogu lako osigurati potrebnu dodatnu radnu snagu na domaćem tržištu rada, često su primorani radnu snagu uvoziti s obližnjih tržišta (BiH, Srbija) ili pak iz udaljenih zemalja s visokim udjelom siromašnog stanovništva (Filipini, Indija, Nepal, itd.). Potonje predstavlja dodatne izazove s obzirom na to da se radi o financijski i organizacijski zahtjevnijim transferima, koji ovise o lobiranju i uvoznim kvotama za radnu snagu te koji sa sobom nose rizike integracije dodatne radne snage s obzirom na njihove različite društvene i kulturološke specifičnosti.

Nadalje, potrebno je naglasiti da statistika o angažiranim ljudskim potencijalima i odrađenim radnim satima te posljedično volumenu proizvodnje i potrošnje ne prikazuje stvarno stanje jer se jedan dio proizvodnje vina odvija na seoskim gospodarstvima koja nisu registrirana specifično za proizvodnju vina te proizvode manje količine koje prodaju na kućnom pragu, obično u sklopu turističke ponude. Takva obiteljska gospodarstva angažiraju cjelokupne obitelji u poljoprivrednim

poslovima, a prema potrebi i širu lokalnu zajednicu. Takav rad nije obuhvaćen statistički prikazanim satima, a često se ne valorizira kroz izravne financijske kompenzacije (poput plaća ili nadnica). Stoga je racionalno pretpostaviti da je kapacitet industrije veći, kao i ukupna angažiranost resursa, uključujući one ljudske.

Za analizu kretanja radne snage značajna je i veličina poduzeća mjerena brojem zaposlenih. Prosječna veličina poduzeća u promatranom razdoblju u konstantnom je opadajućem trendu s, u prosjeku, šest zaposlenih po poduzeću u 2020. godini. S obzirom na to da se radi o mikro-poduzećima, njihove su mogućnosti ulaganja u ljude ograničene. Uz to, za većinu poslova u industriji nije potrebno formalno obrazovanje ili je dostatna niska razina formalnog obrazovanja poput završene osnovne ili srednje škole. Stoga je radna snaga relativno zamjenjiva. Međutim, pogotovo kod podugovorenih radnika, blizina Austrije i Italije pruža mogućnost rada u sezoni u zemljama s znatno većim nadnicama i dužim trajanjem sezone, što čini razliku u konačnom dohotku, kao i te zemlje atraktivnijima za povremenu radnu snagu, posebice radnike migrante.

ZAKLJUČAK

Poljoprivreda je zbog svoje cikličnosti djelatnost koja se tradicionalno koristi dodatnom radnom snagom. Naime, iako su kapitalna ulaganja u vinskoj industriji znatna, radi se i dalje jednim dijelom o radno intenzivnoj djelatnosti te kadar koji se sezonski zapošljava treba imati određene vještine za poljoprivredne radove, ali u visokom udjelu nije visokoobrazovan, što utječe na njegovu smanjenu fleksibilnost, ograničenu mogućnost prekvalifikacija, sporost u prilagođavanju promjenama na tržištu rada, ograničenu mogućnost stjecanja dodatnih kompetencija te mogućnost zapošljavanja u alternativnim djelatnostima. Međutim, smanjenje udjela poljoprivrednog stanovništva općenito u zemljama Europske unije ne utječe samo na trenutno smanjenje ponude rada u toj djelatnosti nego i na opću nezainteresiranost za zanimanja u djelatnosti, kao i izumiranje kompetencija potrebnih za obavljanje pojedinih poslova. Treba imati na umu da je poljoprivreda, odnosno uzgoj i proizvodnja hrane, egzistencijalno važna za čovjeka i suverenitet nacije te je nužno javim politikama osigurati mogućnosti za održivi razvoj poslovnim subjektima te dostojna sredstva za život posjednicima i radnicima. Na primjeru hrvatske vinske industrije, koja čini tek 0,25 % proizvodnje grožđa i vina u EU-u te obuhvaća 300-tinjak prosječno mikro-poduzeća i zapošljava oko 3 000 stalnih i 100-tinjak dodatnih radnika, od kojih je čak dio radne snage uvezen jer je domicilno stanovništvo relativno slabo zainteresirano za povremeni relativno slabo plaćeni rad na sezonskim poslovima, možemo debatirati o ekonomičnosti trošenja javnih resursa, uključujući onih vremenski potrebnih za analizu i pripremu politika za podršku i poticaj industriji od tako, bar financijski, malog nacionalnog značaja koja čak ne uspijeva ni privremeno mobilizirati nezaposleni kompetentni kadar sa socijalnih mjera. Međutim, predviđanja ukazuju na rastući trend konzumacije alkoholnih pića s niskim udjelom alkohola, pa tako i potrošnje vina, što znači da će se veličina tržišta vina povećavati. Hrvatska je zemlja kojoj je vino kao proizvod, odnosno dobro, duboko ukorijenjeno u kulturi i tradiciji. Ono nije važno samo domaćem stanovništvu nego predstavlja i imidž zemlje kao turističke destinacije te je sastavni dio turističke ponude, a Hrvatska slovi kao turistički orijentirana zemlja te turizam čini velik dio hrvatskog BDP-a. Postavlja se pitanje ne bi li turistički orijentirana zemlja s jasnom (turističkom) strategijom trebala podržavati sve one djelatnosti koje neizravno pridonose slici

Hrvatske kao turistički kvalitetne destinacije. Suprotno tomu, kao i suprotno trendovima u globalnoj i europskoj vinskoj industriji, Hrvatska vinska industrija pokazuje trend smanjenja (kroz smanjenje površina vinograda, uroda grožđa, proizvodnje vina, pa posljedično i broja zaposlenih u industriji). Ne pristupi li se problemu sustavno i strateški, u narednom razdoblju može se očekivati daljnje opadanje proizvodnje i zaposlenosti, kao i povećanje uvoza kako za potrebe domaćeg stanovništva tako i za potrebe turizma, a globalni trend razvoja vinskog turizma neće biti zastupljen u Hrvatskoj te neće moći pridonijeti profiliranju Hrvatske kao turističke destinacije.

Vezano uz izazove osiguranja dostatne radne snage prikladne kvalitete u vinskoj industriji, analiza pokazuje da se u prosjeku radi o malim (mikro) poduzećima koja imaju ograničene mogućnosti pružanja atraktivnih prilika zaposlenima za razvoj karijere. Međutim, s obzirom na to da se uglavnom radi o obiteljskim gospodarstvima, poslovni subjekti imaju manji problem sa stalnom radnom snagom nego sa sezonskom radnom snagom, a i dio sezonskih potreba se kompenzira povećanim angažmanom šire obitelji i kooperacijom u lokalnoj zajednici, što često predstavlja neprijavljeni, financijski nevaloriziran i stoga institucijski nevidljiv angažman (ljudskih) resursa, ali također stvara dodanu vrijednost u sektoru. Dalje, zbog specifičnosti djelatnosti, ali i potrebe zadržavanja određenog stupnja fleksibilnosti u poslovanju, jedan dio ljudskog potencijala nastoji se osigurati kroz sezonsko zapošljavanje. Pritom je zainteresiranost za ovaj oblik rada sve manja, između ostalog zbog sljedećega: rad u poljoprivredi je težak; sve manji udio poljoprivrednog stanovništva dovodi do postepenog gubitka kompetencija što će predstavljati dodatni problem u budućnosti; dostupnost alternativnih oblika zapošljavanja istom kontingentu radne snage (platformski rad, rast *gig* ekonomije, itd.); alternativni oblici zapošljavanja poput kratkoročnih ugovora, plaćanja po satu (posebice *on-demand*) i ugovora uz ograničeno trajanje u segmentu niskokvalificiranih radnika ne osiguravaju prilike za permanentni ulazak na tržište rada i ne pridonose povećanju zapošljivosti radnika.

Ovo istraživanje ograničeno je dostupnim podacima. Statistički podaci obuhvaćaju samo registrirani dio uzgoja grožđa i proizvodnje vina, zbog čega jedan dio industrije, bitan za stvaranje vrijednosti za lokalno stanovništvo, ali i za turističku prezentaciju Hrvatske, ostaje izvan obuhvata analize. Stoga je u daljnjim fazama istraživanja preporuka obaviti kvalitativnu analizu industrije kako bi se dobilo bolji uvid u izazove s kojima se suočavaju hrvatski vinari i vinogradari, njihov obuhvat te mogućnosti njihova rješavanja, a posebice onih koji obuhvaćaju problematiku nedostatne sezone radne snage.

Napomena: Znanstveni članak nastao je u sklopu projekta "MI – jučer, danas, sutra" (UP.04.2.1.06.0018) kojeg je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda. Sadržaj znanstvenog članka isključiva je odgovornost nositelja projekta. Članak je također sufinanciralo i Sveučilište u Rijeci projektom ZIP-UNIRI-2023-16.

LITERATURA

1. Allen, R. C. (2000), Economic structure and agricultural productivity in Europe, 1300-1800, *European Review of Economic History* 4(1): 1–26. DOI: 10.1017/S1361491600000125.
2. Bartik, A.W.; Bertrand, M.; Cullen, Z.; Glaeser, E.L.; Luca, M.; Stanton, Ch. (2020), The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations, *Economic Sciences* 117(30): 17656–17666. DOI: 10.1073/pnas.2006991117.

3. Beaver, G., i Hutchings, I. (2004), The big business of strategic human resources management in small business, U: Steward, J., and G. Beaver (ed.). HRD in Small Organisations. USA: Routledge.
4. Berglund, T; Håkansson, K; Isidorsson, T; Alfonsson, J. (2017). Temporary Employment and the Future Labor Market Status. *Nordic journal of working life studies* 7(2): 27–47. DOI: 10.18291/njwls.v7i2.81593.
5. Brand, M. i Bax, E. (2002). Strategic HRM for SMEs: Implications for firms and policy. *Education Training Journal* 44(8): 451–463. DOI: 10.1108/0040091020449295.
6. Cardon, M.S. i Stevens, C.E. (2004). Managing human resources in small organization: what do we know?, *Human Resources Management Review* 14(3): 295–323. DOI: 10.1016/j.hrmr.2004.06.001.
7. Cassell, C., Nadin, S.; Gray, S. M. i Clegg, C. (2002). Exploring human resources management practices in small and medium sized enterprises. *Personnel Review* 31(6): 671–692. DOI: 10.1108/00483480210445962.
8. Castles, S.; de Haas, H. i Miller, M.J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, (5th edition), Palgrave MacMillan, UK.
9. Eurostat, poveznica: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SBS_NA_IND_R2_custom_5992869/default/table?lang=en, posjećeno 11. 2. 2023.
10. Eurostat, poveznica: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farmers_and_the_agricultural_labour_force_-_statistics, posjećeno 21. 2. 2023.
11. Faostat, poveznica: <https://www.helgilibrary.com/indicators/wine-consumption-per-capita/croatia/>, posjećeno 15. 4. 2023.
12. Fernandes, A.P. i Ferreira, P. (2017). Financing constraints and fixed-term employment: Evidence from the 2008-9 financial crisis. *European Economic Review* 92: 215–238. DOI: 10.1016/j.eurocorev.2016.12.009.
13. Fortune Business Insight, Wine Market Research Report, 2022, poveznica: <https://www.fortunebusinessinsights.com/wine-market-102836>, posjećeno 20. 3. 2023.
14. Garcia-Perez, J.I., Marinescu, I., Vall Castell, J. (2019). Can Fixed-Term Contracts Put Low Skilled Youth on a Better Career Path? Evidence From Spain. *The Economic Journal* 129 (620): 1693–1730. DOI: 10.1111/econj.12621.
15. Håkansson, K. i Isidorsson, T. (2012). Work Organizational Outcomes of the Use of Temporary Agency Workers. *Organization Studies* 33(4): 487–505. DOI: 10.1177/0170840612443456.
16. Holmlund, B. i Storrie, D. (2022), Temporary Work In Turbulent Times: The Swedish Experience, *The Economic Journal* 112(480): 245–245. DOI: 10.1111/1468-0297.00042.
17. ILO, Non-Standard Employment Around The World, Understanding challenges, shaping prospects (2016), International Labour Office, Geneva, poveznica: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-dcomm/-publ/documents/publication/wcms_534326.pdf, posjećeno 2. 4. 2023.
18. Katunar, J., Kaštelan Mrak, M. i Zaninović, V. (2022). Implications of Mediated Market Access—Exploring the Nature of Vertical Relationships within the Croatian Wine Industry. *Sustainability* 14(2): 645. DOI: 10.3390/su14020645.
19. Matlay, H. (1999). Employee relation in small firms: A micro-business perspective. *Employee Relations* 21(3): 285–295. DOI: 10.1108/01425459910273125.
20. Pérez Arrau, G. i Muñoz Medina, F. (2014). Human resource management in small and medium-sized vineyards in Chile. *Agricultural Economics, Cien. Inv. Agr.* 41(2): 141–151. DOI: 10.4067/S0718-16202014000200001.
21. Sironi, A. C. B., Emmanuel, M. (eds.), 2019. Glossary on Migration. *International Migration Law*, No. 34. International Organization for Migration (IOM), Geneva.
22. Van Landuyt, Y., Dewaelheyns, N., Van Hulle, C. (2016). Employment protection legislation and SME performance. *International Small Business Journal* 35(3). DOI: 10.1177/0266242616672293.